

ÉRTÉKFORRADALOM A HEGYI BESZÉDBEN

KOCSIS PÉTER

BEVEZETÉS

Gerd Theißen értékforradalmi modelljének elemzése három fő részre oszlik a jelen dolgozatban. A modell dióhéjban történő bemutatását követően az első részben a Theißen által használt alapfogalmak és a modell általános megállapításai/következtetései kerülnek bemutatásra és elemzésre. A dolgozat fő részében az egyes értékmezők, tartalmuk, azok változása, valamint közvetítési, illetve átadási irányuk és az emberek közötti feszültségek (agresszió) oldására adott megoldásai kerülnek kritikai elemzés alá. A dolgozatot a modellt és a vizsgált értékforradalmi programot összetartó vízió elemei és azok kohéziós hatásmechanizmusa zárja.

1. RÉSZ. BEMUTATÁS, ALAPFOGALMAK ÉS ÁLTALÁNOS MEGÁLLAPÍTÁSOK

Gerd Theißen a Jézus-mozgalom által javasolt és terjesztett értékrenddel kapcsolatos értelmezése szerint a mozgalom az addigi értékrend forradalmi megváltoztatását kezdeményezte és indította el.¹ Ezt a változást Theißen elkülöníti az általa „hatalmi forradalomnak” nevezett változástól, amelyet szerinte megelőz az értékek forradalma.² Úgy tűnik, Theißen a korabeli társadalmi helyzetben kialakult forradalmi szituációt nemcsak azzal a céllal mutatja be, hogy az olvasók megismerjék az első század első felének palesztinai történelmi kontextusát („a forradalom el lett napolva”)³, hanem azt is sugallja, hogy ez a környezet kedvezett az értékforradalom kialakulásának, terjedésének és fennmaradásának. Az értékforradalom maga pedig mintegy kanalizálta és a *passivum divinum* alkalmazásával az eszkatológikus-mitikus jövőbe mutató részben le is szerelte a társadalmi feszültségeket.⁴

¹ THEISSEN, GERD: A Jézus-mozgalom, Budapest, Kálvin Kiadó, 2006

² I. m. 242.

³ I. m. 239.

⁴ I. m. 246.

a. A forradalom definíciója és viszonya az értékforradalommal

Mivel Theißen fent, még csak címszavakban bemutatott tételének központi eleme a forradalom, szükséges ennek a fogalomnak a tisztázása. A szó ma használatos, szűkebb értelmében csak a nagy francia forradalom óta használjuk ezt a kifejezést. Alapvető, politikai értelmében, idézve Hannah Arendtet, „forradalomról csak ott beszélhetünk, ahol a változás új kezdetként értelmezhető, ahol erőszakot egy egészen új állam létrehozásáért alkalmaznak, s ahol az elnyomás alóli felszabadulás legalább célnak tekinti a szabadság létrehozását.”⁵ A forradalom mindent felforgató, erőszakos jellegéből és az új kezdet ígéretéből építkezik e fogalom átvitt értelmű használata: „teljes változás, egy területen... végbemenő gyökeres átalakulás, fordulat.”⁶

A forradalom fenti, szűkebb, politikai értelmű meghatározása arra figyelmeztet minket, hogy az ókori viszonyok között politikai, vagy hatalmi forradalomról nem lehet beszélni, mert a mai fogalom-meghatározásunknak része a szabadságot garantáló állam létrehozása, ami pedig valóban újkori, polgári fejlemény. Amennyiben ezt a meglátásunkat szembesítjük a Jézus előtti Makkabeus-lázadás és az azt követő zsidó háború céljaival, azt látjuk, hogy mindkét esetben idegen hatalom elleni felszabadító háborúról volt szó, mely alapvetően más, társadalmi, forradalmi céllal nem bírt.^{7,8}

Ezek alapján Theißen szóhasználata a hatalom vonatkozásában félrevezető lehet, hiszen az általa felvázolt társadalmi-politikai helyzet, bár komoly feszültségekkel volt terhelt, de nem volt forradalmi és nem is vezetett ahhoz. A forradalom fogalmának alkalmazása az értékek vonatkozásában ugyanakkor nagyon szerencsés választásnak tűnik. Egyrészt rendkívüli figyelemfelkeltő erővel bír, másrészt, mivel fogalmak (= értékek) forradalmáról szól, szinte automatikusan átvitt értelmében fordítjuk a kifejezés „forradalom” összetevőjét. Így tehát az értékforradalmat, mint az értékek területén végbement gyökeres fordulatot értelmezhetjük.⁹ És valóban,

⁵ ARENDT, HANNAH: A forradalom, Budapest, Európa, 1991, 45.

⁶ http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar/Forradalom (2018.03.21.)

⁷ Talán paradox, de megjegyezzük, hogy éppen ezért lenne indokolt Theißennek tisztázni és a *revolutio* újkor előtti, eredeti értelmében használni a forradalom fogalmát, ami annyit tesz, hogy „körbefordulni”, „körbejárni” (<http://www.latin-dictionary.org/revolutio>) azaz átvitt értelemben „helyreállítani.” Vagyis ezek a háborúk alapvetően csak az idegen uralom előtti állapotokat akarták helyreállítani.

⁸ Maga Theißen is foglalkozik könyvének harmadik fejezetében a Jézus korabeli zsidó társadalom többrétű (alapvetően belső) válságával, amit a Szeleukida időkhöz hasonlóan súlyosan terhelt az idegen, hellenista, jelen esetben Római Birodalom uralma.

⁹ Utolsó megjegyzés a szóhasználatához: A „forradalom” szó használata implikálja, hogy vannak, akik a forradalmat céllal, ideológiával látják el, illetve azt vezetik. A szó átvitt értelmű használata kizárhatja az ilyen irányú gondolkodást. Theißen gondolatait olvasva azonban felsejlik annak a ki nem mondott állításnak a képe, hogy a Jézus-mozgalom mintegy tudatosan,

Theißen hat különböző érték vonatkozásában azonosítja és írja le azok gyökeres átalakulását.

b. A korabeli értékrend és annak átalakítására a Jézus-mozgalom által adott program Theißen az értékforradalom bemutatása kapcsán adottságnak veszi a „forradalom előtti,” kiinduló helyzet értékrendjének alapvető ismeretét, és csak később, az egyes értékek kapcsán jelzi azok hagyományos (addigi) tartalmát és relevanciáját. Bár könyvének korábbi, harmadik fejezetében részletesen leírja a Jézus korabeli zsidó társadalom és Palesztina külső-belső viszonyait, így implicit módon az értékrendet is, talán szerencsés lett volna explicit módon bemutatni azt az értékrendet, amely vonatkozásában a forradalmi változások megfogalmazásra kerültek. Így kicsit esetlegesnek tűnik az értékforradalom által érintett területek számbevétele, és az az érzés támadhat az olvasóban, hogy nem feltétlenül teljes körű az értékforradalom, pedig Theißen gondolatmenete és szóhasználata erre utal.

Theißen az értékforradalmat mint az értékek társadalmi osztályok közötti transzformációját határozza meg. A szóhasználat nem pontosan írja le Theißen alapvető gondolatát, hiszen a transzformáció átalakítást, átváltoztatást jelent.¹⁰ Ezzel szemben Theißen szerint az értékek transzponálásáról (áthelyezés), vagy transzferálásáról (át/elszállítás) van szó.¹¹ Az egyértelműség kedvéért magyarul úgy foglalkozhatunk össze Theißen tézisével, hogy az értékforradalom az egyik társadalmi osztály értékrendje szerinti erényt egy másik, alsóbb, vagy felsőbb osztály számára is követendő erénnyé teszi.¹² Mindez anélkül megy végbe, hogy az osztálystruktúrában változás történne. Látható tehát, hogy maga az adott erény sem változik, csak társadalmi elfogadottsága bővül ki azzal, hogy újabb társadalmi csoportok számára válik releváns, követendő értékke.¹³ Vagyis sem az osztálystruktúra, sem maguk az értékek nem változnak, csak társadalmi elfogadottságuk köre tágul. Erre a jelenségre azonban valóban ráillik az átvitt értelmű forradalmi változásként való leírás, hiszen társadalmi felfordulás nélkül változik meg a társadalom értékrendje. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy ez a leírás a Jézus-mozgalom programjának megcélzott működési mechanizmusát és elérni kívánt eredményét, illetve a moz-

céllal, szervezeten komponálta meg és vezette az értékrend átalakításának programját. Ez talán csak hipotézis szinten fogalmazódott meg Theißenben, és mivel nem talált egy ilyen állítás alátámasztásához bizonyítékokat, ezért megmaradt a sejtetés szintjén.

¹⁰ <http://idegen-szavak.hu/transzform%C3%A1ci%C3%B3> (2018.03.21.)

¹¹ <http://www.kislexikon.hu/transzponalas.html>, és <http://idegen-szavak.hu/transzfer%C3%A1l%C3%A1s> (mindkettő: 2018.03.21.)

¹² A megfogalmazott kritika ellenére a dolgozatban a Theißennel való egybevetettség érdekében az értéktranszformáció fogalmát használjuk.

¹³ Annyi kiegészítést kell tenni, hogy mind a felebaráti szeretet, mind a szeretetparancs később a dolgozat 2.d pontjában bemutatásra kerülő tartalma kibővül, vagyis itt fontos, bár nem lényegi változás történik az értékek tartalmában.

galmon belül, az apostoli levelek által leírt, többé-kevésbé megvalósult tartalmát írja le, nem pedig a valóságos társadalmi hatását.¹⁴

c. A társadalmi tagozódásnak a modellben használt képlete

Theißen a könyvében a palesztinai zsidóság korábban nagyon részletesen bemutatott tagozódása helyett igen egyszerű osztályképlettel dolgozik: „fent” van az uralkodó (osztály) és „lent” a nincstelenek. Bár interpretációnk kicsit talán sarkos, mégis a lényegét mutatja, miszerint Theißennél a lenti értékek felül is követendővé válnak és fordítva. Az értékek kétirányú mozgását inkább jellemezi a „fenti” értékek „lenti” terjedése, mintsem ennek a fordítottja. Az uralkodói értékek „demokratizálódását” a következőképp fogalmazza meg Theißen: „A Jézus-mozgalom a társadalom peremén helyezkedett el, de olyan értékekre törekedett, amelyek a társadalom centrumában, a felsőbb rétegekben gyökereztek. Kontrafaktikus módon igényt tartott a *clementiára*, a gazdagok bőkezűségének erényére, a művelt körök bölcsességére...”¹⁵ Theißen ugyanezen a helyen arra is emlékeztet, hogy a centrális („fenti”) értékek „letranszferálásának” igénylése egyben azoknak az aktuális uralkodó körökben megmutatkozó hiányát is jelzi, így mindez a feljükk szóló kritika megfogalmazódását is jelenti.

2. RÉSZ. AZ ÉRTÉKMEZŐK, TRANSZFORMÁCIÓS IRÁNYOK ÉS FESZÜLTSGOLDÁSI KÖVETKEZMÉNYEIK

a. Hatalomhoz kötődő magatartásformák

Az első erénykör, melyet Theißen az értéktranszformáció szempontjából egyedileg azonosít, az uralkodó (osztály) értékrendjéből származó béketeremtés és az ellenséggel szembeni nagyvonalúság. Ezek az erények természetükből adódóan csak

¹⁴ Mivel a nagy francia forradalom már említésre került mint történelmi vízvonal, mint az első igazi forradalom, érdekes megfigyelni, hogyan írja le Bibó István az akkor valóban forradalmi módon végbement értéktranszformációt: „Mint mondtuk, sem a náció, mint tény, sem a hozzáfűződő érzelem nem 1789-ben született meg, hanem ennél századokkal, sőt csaknem egy évezreddel régebbi időben. Csak éppen ennek a közösségi formának 1789-ig a nemesség volt a tudatos hordozója. A francia forradalomban az értelmiségi és a polgári osztálynak, a harmadik rendnek a nemzeti keretbe való behatolása [zajlott le] ... A demokratikus közösségi érzésnek az adja meg az óriási hőfokát és feszítőerejét, hogy két érzés egyesül benne: a harmadik rend, a nép, a mindenki birtokba veszi és magáévá teszi a királyok és nemesek országát, annak minden történelmi és politikai presztízsével, reprezentatív és kihívó öntudatával együtt, ugyanakkor azonban felruházza mindazokkal a meleg és közvetlen érzelmekkel is, melyekkel addig a polgár a maga szűkebb közösségeit vette körül.” (BIBÓ, ISTVÁN: Válogatott tanulmányok 2. kötet, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986, 190-191.)

¹⁵ THEISSEN, i. m. 253.

a hatalmasok, csak az erősek és győztesek értékei lehettek, hiszen csak nekik állt hatalmukban ellenségeiket megsemmisíteni, vagy ehelyett nekik megbocsájtani. Theißen egyértelműen az emberek közötti béketeremtés imperatívuszát látja Mt 5,9-ben, míg ott mindenféle kiegészítés nélkül szerepel a békességszerzők (ειρηνοποιοί) főnév. Ő kapcsolja össze ezt az igehelyet Mt 5,44-45-tel, ahol az ellenség szeretetének imperatívusza (ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν) szerepel és ad a Mt 5,9-nek olyan értelmet, mintha az az emberek közötti békeszerzésről szólna. Amennyiben azonban Mt 5,9-et a 2Kor 5,18-19 alapján értelmezzük, akkor Jézus az Isten és ember közötti békeszerzés feladatáról beszél: „Mindez pedig Istentől van, aki megbékéltetett minket önmagával Krisztus által, és nekünk adta a békéltetés szolgálatát. Isten ugyanis Krisztusban megbékéltette a világot önmagával, úgyhogy nem tulajdonította nekik vétkeiket, és reánk bízta a békéltetés igéjét.”¹⁶ Itt az ige kétszer is jelzi a békéltetés feladatát, amit egyértelműen az emberek Istenhez vezetésével és az Istennel való megbékélésük elősegítésével azonosít. Akik pedig megbékélnek Istennel, értelem-szerűen Isten többi teremtményével, így a többi emberrel is megbékélnek. Mindez nem jelenti Theißen állításának elutasítását, hanem inkább kiegészítését: az emberek úgy lesznek mások irányába békeszerzők, ha azokat ugyanazon megbékéltető Isten felé segítik, aki már őket is megbékéltette. Az ilyen emberek azok, akik meg tudnak bocsájtani ellenségeiknek és szeretni tudják azokat, mert emlékeznek arra, hogy „Isten ...abban mutatta meg rajtunk a szeretetét, hogy Krisztus már akkor meghalt értünk, amikor bűnösök voltunk.” (Róm 5,8) Alternatív szövegeértelmezésünk azért sem gyengíti Theißen értéktranszformációs érvelését, mert abban csak olyan változtatást javasol, ami az emberi uralkodó osztályt magára az Istenre cseréli és őt helyezi a mintaadó pozíciójába.

b. A vagyonhoz kötődő magatartásformák

Mint Theißen írja, „a jézusi hagyomány a jótékonyági mentalitást [„ezt az arisztokratikus erényt”] átülteti a kisemberek világába.”¹⁷ „Itt a nincstelének kapnak kontrafaktikus módon arisztokratikus öntudatra biztatást: annak ellenére, hogy vagyontalanok, a gazdagokhoz hasonlóan szabadok lehetnek a gondoktól és adakozhatnak fölöslegükből.”¹⁸ Ez az érvelés nem lenne érthető, nemhogy elfogadható, ha Theißen nem hivatkozhatna a Hegyi beszéd egy későbbi szakaszára (Mt 6,26-34), mely az Isten általi gondoskodásba helyezett bizalomra buzdítja és emlékezteti a hívőket.

A gazdagsággal és adakozással kapcsolatos fenti, és az általa idézett egyéb igehelyeken Theißen egyértelműen forradalmi, erősen kritikus élt vél felfedezni, mely a gazdagok elleni éles kritikát jeleníti meg. Idézi e kritika locus classicus-át

¹⁶ A dolgozatban szereplő bibliaidézetek a Magyar Bibliatársulat (1990-ben revideált) új fordítású Bibliája internetes változatából származnak: <http://szentiras.hu/UF>

¹⁷ I. m. 249-25.

¹⁸ I. m. 251.

is (Mk 10,25). Bár kétségtelen, hogy mindezt Theißen egy megkérdőjelezhetetlen hagyomány szerint értelmezi, érdemes kicsit megállni ennél a kérdésnél. Márk evangéliuma ugyanis a tanítványok nagy megdöbbenéséről ad hírt (περισσως ἐξεπλήσσοντο), vagyis bár tanúi voltak a gazdag ifjú végső soron Jézust elutasító magatartásának, Jézus részéről nem számítottak ilyen kemény megfogalmazásra, nem értették azt. Pedig Jézus az általa közvetített üzenetben megfogalmazott kizárólagossági igényét Márk evangéliuma szerint már korábban is megfogalmazta: Mk 3,28-29.35; 8,34-38, és különösen a 10,15-ben közvetlenül, szinte a gazdag ifjú füle hallatára. Ezek a Jézusi kijelentések a bizalomról és engedelmességről, és ennek fordítottjáról, valamint a kétféle attitűd következményeiről (üdvösség, vagy kárhozat) szólnak. Tehát az adott igehelynek nemcsak a gazdagokat súlyosan megrovó értelmezése lehet indokolt, hanem az engedetlenség súlyos megrovásaként is értelmezhetjük azt. Jézus azért is használhatja a gazdag ifjú esetét példaképpen, mert a gazdagság általi magabiztosság, önbizalom mindenki számára ismert jelenség. Jézus pont ennek a téves biztonságérzetnek a mélységére akarta ráirányítani a tanítványok figyelmét. Vagyis a gazdagság önmagában még nem vezet kárhozatra, de mindenképp nagyobb erre a gazdagok esélye, mert könnyebben esnek az önhittség és az Istentől való elfordulás hibájába, mint a szegények.¹⁹

c. A tudáshoz kötődő magatartásformák

Theißen megállapítását, miszerint a „Képzettség, bölcsesség és a magas társadalmi státus összetartoznak” koroktól függetlenül érvényesnek találjuk.²⁰ Theißen a Mt 11,28-30-ban található üdvösségre hívásban nem más lát, mint bölcsességre hívást. Ugyanakkor ez a szakasz nem lenne érthető a megelőző 25-ös vers nélkül, melyben Jézus „gyermeknek” néven azonosítja a tanítását befogadó hallgatóságot. „Magasztallak, Atyám, menny és föld Ura, mert elrejtetted ezeket a bölcsék és értelmesek elől, és felfedted a gyermekeknek.” Ismét kritikával fordul Jézus a felsőbb, tanult osztályok felé, hiszen a „bölcsék és értelmesek” (σοφῶν καὶ συνετῶν) nem hallgatnak rá. Ugyanakkor egyenesen isteni eredetűnek nevezi a világi szemmel együgyűek, képzetlenek hozzáfordulását és tanításának befogadását, mely által ők lesznek igazi bölcsékké, vagyis az istenfélelemben megnyugvókká és boldogokká (Jób 28,28). A Theißen által idézett, imént bemutatott igehelyek alapján úgy tűnik, mintha a

¹⁹ Lukács evangéliumában ugyanez a tanítás a 16. fejezet két példázatában és a köztük lévő magyarázatban kerül bemutatásra. Lukács itt a gazdagság fogalmát a talentumokkal bírással és a velük való sáfárkodással egészíti ki. Bár a gazdag ifjú történetéhez hasonlóan ezekben a példázatokban is elsődleges a monetáris-gazdálkodási értelem, az úrtól, a patrónustól kapott adománnyal való sáfárkodás motívumában könnyen felfedezhetjük az Istentől kapott életidő, képességek, adottságok és családi háttér adományával való hűség, vagy hanyag gazdálkodás következményeiről szóló tanítását.

²⁰ I. m. 251.

Jézus szemében bölcsek nem pont ugyanolyan értelemben lennének bölcsek, mint azok, akik világi értelemben bölcsek. Ez fokozottan szembeötlő Jézus kockázatvállalásra buzdító példázatai kapcsán, melyeket Theißen különös dinamizmussal idéz elénk. Némileg ellentmondva az értéktranszformáció modelljének és erősítve a kétféle bölcsességgel kapcsolatos sejtésünket, azt emeli ki, hogy a Krisztus szerint bölcsek pontosan a világi bölcsességgel *szemben*, mindent kockáztatva kell, hogy kövessék őt. A feszültség valószínűleg azzal oldható fel, hogy a kockázatvállalás elutasítása az alsóbb osztályok számára volt életstratégia („bölcesség”), míg a magasabb, tanultabb osztályok könnyebben vállalták azt.

d. A közösségen belüli interakciós magatartásformák és attitűdök (felebaráti szeretet és a szeretetparancs)

Theißen a felebaráti szeretetet az alsóbb osztályok értékeként azonosítja, és azt a megállapítást teszi, hogy ez az érték felfelé, az uralkodó osztályok felé került transzformálásra.²¹ A transzformáció irányával kapcsolatban azonban maga Theißen ébreszt kétséget, mikor alapvetően a fogalom jelentéskörének kibővülését mutatja be és nem a változatlan érték egyszerű feltranszformálását. A felebaráti szeretet ugyanis a Jézus-mozgalomban kilép a zsidók etnikai és térbeli közösségéből és hármasságban radikalizálódik: megjelenik az ellenség szeretetének parancsa, az idegenek iránti szeretet parancsa és a bűnösök iránti szeretet parancsa.²² Az értéktranszformálással kapcsolatos bizonytalanságunkat erősíti a következő bekezdésben bemutatandó, lefelé történő értéktranszformáció.

Értelmét és jellegét tekintve szervesen kapcsolódik ehhez az értékkörhöz a Theißen által külön kezelt ún. szeretetparancsolat (Mt 7,12; Lk 6,31). A felebaráti szeretethez hasonló radikális kibővítése mellett a Jézus-mozgalom a szeretetparancsolatot mindenképp a pozitív cselekvés kívánalmával értelmezi és határozza meg követendő elvként. Miképp Theißen fogalmaz, „Univerzális hatósugarát az »emberek« fogalma (Mt 7,12/Lk 6,31) juttatja kifejezésre... Ez a hagyomány uralkodói ethoszt vár el a kisemberektől.”²³ Theißen követve azt kell megállapítanunk, hogy a szeretetparancsolat értéktranszformációja a korábbi 2.a-c pontokhoz hasonló, „fentről lefelé” irányuló transzformáció esetét mutatja be. Ez pedig szintén kérdésessé teszi, hogy a Theißen által külön kezelt felebaráti szeretet vajon valóban önálló érték-e és valóban bejárta-e a „lentől felfelé” irányuló transzformációs utat.

e. A státuszkiegyenlítés szükségessége és működési mechanizmusa

Theißen az alázatot a státuszkiegyenlítés eszközeként értelmezi, és szinonimájaként a státuszfeladás kifejezést használja. Theißen hangsúlyozza, hogy a Jézus-mozgalom

²¹ I. m. 255.

²² I. m. 258.

²³ I. m. 263.

ilyen irányú, a felebaráti szeretet megvalósulásához szükséges státuszki-egyenlítésre történő felszólítása egyenesen szembement az „antik becsületkódexszel, [mely szerint] státuszát mindenkinek óvnia kellett. Az alázat csak az istenekkel szemben volt kötelező.”²⁴

Ezt az értéket Theißen egyértelműen a hatalmasok erényeként fogalmazza meg, így az értéktranszformáció iránya lefelé mutat. Ennek az összetett és sokszor a keresztények gyengeségeként kritizált fogalomnak a valódi tartalmát szerencsésen mutatja be a Theißen által javasolt státuszkiegyenlítés és –feladás mechanizmusa. Hiszen csak az tud bármilyen értelemben státuszt feladni, akinek van valamilyen státusza. Mivel ez az alsóbb társadalmi osztályokra nyilvánvalóan nem jellemző, az alkalmi státuszfeladás révén bekövetkező státuszkiegyenlítés a felsőbb osztályokban (korábban nyilván ritkán) előforduló jelenség kell legyen. Mégis ahhoz, hogy a szeretetparancs a korábban bemutatott, kibővített felebaráti értelemben tudjon működni, elkerülhetetlen a magasabb státuszú Jézus-követők részéről a státuszfeladás vállalása, hiszen csak így kerülhetnek (le) a hittársaikkal, sőt ellenségeikkel, illetve a társadalmon kívüli idegenekkel és bűnösökkel közös, felebaráti (egyenlőséget jelentő) szintre.

f. Az erőszakmentesség víziója és megvalósulása mint az értékforradalomból származó megoldás az emberek közötti feszültségek (agresszió) oldására

A Theißennek a Hegyi Beszédre alapozott értéktranszformációs modellje kiegészül még az erőszakmentes emberi stratégiák bemutatásával. Mint láttuk, az erőszakmentesség és megbékélés a Jézus-mozgalomnak a Hegyi Beszédben is hangsúlyozott alapvető értékei közé tartozott. Theißen ugyan nem tér ki rá, de ennek a szövegegységnek a végén, Mt 7,13-27-es verseiben, melyekben Jézus az ember sorsa feletti isteni ítélethozatal szempontjait tárja fel, megjelenik, bár a háttérben marad az ítéletvégrehajtáshoz kapcsolódó erőszak motívuma. A négy szakaszból álló perikópának csupán a harmadik szakaszában válik explicit módon érzékelhetővé, ott is a bírói ítélezés mintázata mögött maradván. A másik három szakaszban az ítélet mintegy automatikusan áll elő az emberek helyes, vagy helytelen cselekedetei által. Nem szükséges bírói mérlegelés, döntés, végrehajtás, mert az ítéletet maguk a vizsgálatban lévő személyek írták meg saját életükkel. A Hegyi Beszédén kívüli, más igehelyeken az eljövendő ítélet rendkívül agresszív képeivel jelennek meg. Miután Lk 19,27-et és Mt 25,46-ot felidézte, Theißen ezeknek a képeknek a funkcióját úgy írja le, hogy azok „az embereket életük megváltoztatására aktivizálják, valamint] stimulálják az agresszív fantáziát, és egyúttal aktivizálják az erőszakmentes cselekvési módot.”²⁵

²⁴ I. m. 259.

²⁵ I. m. 266.

Visszatérve a Hegyi Beszéd elsődleges, az emberek közötti erőszakmentességet, a megbékélést hirdető szavaihoz, Theißen követve, az agresszió feldolgozásának általa azonosított ötféle módja közül hármát találunk a Hegyi Beszédben. A két másik feszültségoldási megoldás (az agresszió alanyának, vagy tárgyának cseréje és a bűnbakra hárítás) a Hegyi Beszédén kívül található az Újszövetségben.²⁶

- A már korábban bemutatott felebaráti szeretet – szeretetparancs értékörben található az ellenség szeretetét megfogalmazó tanítás (Mt 5,44). Az agresszió impulzusával itt megtorlás helyett az aktív, pozitív cselekvés impulzusa áll szemben, mely a negatív indulatnak a státuszkiegyenlítés (alázat) mechanizmusán keresztül pozitív energiává alakítása révén működik.
- Az agresszió intenzív büntudat révén bensővé tétele azt eredményezi, hogy a külső igazságtalanság helyett saját igaztalan, bűnös voltunk kerül előtérbe. Ez pedig paradox módon a másik, bűnös, agresszív ember elfogadását és a feszültség ezen keresztül történő oldását eredményezi. A bűnfelismerést segíti a Hegyi Beszédben megjelenő normaszigorítás. Különösen nagy hangsúlyt kapnak a cselekedetek, melyekkel kapcsolatosan alapvető elvárás, hogy a törvény valódi értelmének megfelelőek legyenek: Mt 5,7.9.16.19; 7,3-5. Sőt, Jézus továbblép a cselekedeteket megelőző gondolatok szintjére és komolyan figyelmeztet a helytelen gondolatok veszélyességére: Mt 5,22 harag, 5,28 parázna gondolat, 5,37 nem egyértelmű fogalmazás, 5,44 gyűlölet, 6,25-34 aggodalmaskodás, 7,1-2 ítékezés.²⁷
- Mt 5,39-41-et („aki arcul üt jobb felől, tartsd oda másik arcodat is”) Theißen önstigmatizációs agressziókezelésnek nevezi. Ez a megoldás a szabadság visszanyerésének lehetőségét biztosítja mindkét fél részére azáltal, hogy az agressziót elszenvedő fél szándékosan magára veszi a megalázottság szerepét. Bár nagy kockázatot vállal, hiszen nincs garancia arra, hogy az agresszor ráébred saját viselkedése abszurditására és beszünteti az agressziót, önkéntes státuszfeladása révén legalább az agressziót elszenvedő fél visszanyeri szabadsága egy részét.

²⁶ I. m. 274-286.

²⁷ Megjegyzendő, hogy a legtöbb fordítás úgy adja vissza Jézus szavait (sőt még inkább úgy értelmezik azokat), mint aki itt a gondolatok alapján már megszületett ítéletről beszélne: „méltó arra, hogy ítélkezzenek felette” A kérdéses szövegrészt (ἐνοχος εἶσαι τῇ κρίσει) azonban úgy is indokoltak látjuk fordítani, hogy az „elítélés veszélyének teszi ki magát.” Az ilyen fordítás a Hegyi Beszéd egészébe is jobban illeszkedik, hiszen ott visszatérően és a záró részben különösen a cselekedetek fontossága van hangsúlyozva.

3. RÉSZ. AZ ÉRTÉKFORRADALMI PROGRAMOT ÖSSZETARTÓ VÍZIÓ ÉS KOHÉZIÓS HATÁSMECHANIZMUSA

Theißen gyakran használt, a dolgozatban is többször megjelent kifejezése a kontrafaktualitás. Ez azt az ellentmondást írja le, ami az értékforradalom programját megismerők saját valósága és a program által javasolt, új, még nem is létező valóság kvázi valóságként való elfogadása között feszül. Az alsóbb osztályoknak úgy kell a felsőbb osztályok értékrendjét magukévá tenni, hogy azok társadalmi, hatalmi és vagyoni helyzetében nem osztoznak. Úgy kell nagyvonalúan adakozni, hogy nem gazdagok, úgy kell bölcsnek lenni, hogy tanulatlanok, úgy kell alázatosnak lenniük, mintha lenne érdemi státuszuk a társadalomban.

Erre a helyzetre Theißen szerint a Jézus-mozgalom a fentebb már említett megoldást ajánlja: *passivum divinum* alkalmazásával az eszkatológikus-mitikus jövőbe és Isten aktív cselekedeteinek körébe utalta a programjavaslatában szereplő értékrend tényleges és univerzális megvalósulását. Ezt Theißen szavainak parafrázisával úgy foglalhatjuk össze, hogy amit Jézus elkezdett, azt Isten viszi végbe.²⁸

Mindezek mellett maga az értékforradalom is ad megoldási alternatívát a kontrafaktualitás feszültségére. Egyrészt az „új” értékek szerinti viselkedésmód eredményeképpen a valóság változik meg, hiszen az alsóbb osztályok nem társadalmi státuszuknak megfelelő, hanem a felsőbb osztályok értékrendje szerint viselkednek, ami által a kontrafaktualitás „faktum” része változik meg. Másrészt az agressziókezelési stratégiák révén a kontrafaktualitás „kontra” összetevője felőli nyomás enyhül.

Lukács evangéliumában ezt összefoglalóan úgy olvashatjuk (Lk 17,21), hogy „az Isten országa közöttetek /vagy bennetek/ van.” (ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν) Krisztus és Lelkének munkálkodása révén a Jézus-mozgalom tagjai már e földi életükben Isten országának az eszkatológikus jövőben beteljesedő víziója szerint élhetnek.

²⁸ THEISSEN, i. m. 246.